

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย
- 2) เพื่อศึกษาการใช้หนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย และ 3) เพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ซึ่งผู้วิจัยดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ 1) การศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย 2) การศึกษาการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย และ 3) การพัฒนาแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ซึ่งในบทนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนกระบวนการวิจัยและนำเสนอผลสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยเพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method) ซึ่งเป็นการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย 3 ส่วน ซึ่งมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

5.1.1 การศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย โดยผู้วิจัยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- 1) การศึกษาเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายาก ในด้านการบริหารจัดการหนังสือหายาก กระบวนการจัดการหนังสือหายากทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งผลจากการศึกษานำมาวิเคราะห์และพัฒนาเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ เพื่อวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและปัญหาในการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย

- 2) ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มผู้บริหารหอสมุดแห่งชาติ ประกอบด้วย ผู้บริหารระดับผู้อำนวยการ หัวหน้าหน่วยงาน หรือหัวหน้ากลุ่มงาน จำนวน 11 คน โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับการบริหารจัดการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ

ในประเทศไทย ประกอบด้วย โครงสร้างหน่วยงาน นโยบายด้านการจัดการหนังสือหายาก บุคลากรที่รับผิดชอบด้านหนังสือหายาก งบประมาณด้านการจัดการหนังสือหายาก รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับการบริหารจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ (2) กลุ่มผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายาก โดยผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ ในประเทศไทย จำนวน 11 คน โดยสัมภาษณ์เกี่ยวกับกระบวนการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ ประกอบด้วย การจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก การวิเคราะห์และจัดระบบหนังสือหายาก การจัดเก็บและค้นคืนหนังสือหายาก การบริการและการเผยแพร่หนังสือหายาก และการสงวนรักษาหนังสือหายาก รวมทั้งปัญหาในการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติและข้อเสนอแนะในการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ด้วยตนเองโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผลจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ (1) การบริหารจัดการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย และ (2) กระบวนการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย

5.1.2 การศึกษาการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย

ในส่วนนี้เป็นการศึกษาการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสอบถาม เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ใช้บริการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย โดยการส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ไปยังผู้ให้บริการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทยที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง 13 แห่ง จำนวน 305 คน ได้รับแบบสอบถามกลับคืนมาจำนวน 291 ชุด คิดเป็นร้อยละ 95.41 ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากแบบสอบถามมาวิเคราะห์โดยจำแนกออกเป็น 4 ส่วน คือ 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม 2) สภาพการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย 3) ปัญหาในการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย และ 4) ข้อเสนอแนะในการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ผู้วิจัยใช้สถิติเชิงพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อนำผลการวิเคราะห์ไปใช้ในการพัฒนาแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย

5.1.3 การพัฒนาแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย

การพัฒนาแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ สังเคราะห์ผลวิจัยจากการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย และการศึกษาการใช้หนังสือหายากของ

ผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ซึ่งผู้วิจัยได้นำผลวิจัยทั้ง 2 ส่วนมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เชิงระบบ (Systematic Analysis) จากนั้นนำมาพัฒนาเป็นแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วย 1) โครงสร้างของหน่วยงาน 2) นโยบาย 3) บุคลากร 4) งบประมาณ 5) ความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน และ 6) กระบวนการจัดการหนังสือหายาก ประกอบด้วย 6.1) การจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก 6.2) การวิเคราะห์และจัดระบบหนังสือหายาก 6.3) การจัดเก็บและคั่นคืนหนังสือหายาก 6.4) การบริการและเผยแพร่หนังสือหายาก และ 6.5) การสงวนรักษาหนังสือหายาก

5.2 สรุปผลการวิจัย

5.2.1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์และผู้ตอบแบบสอบถาม

การวิจัยเพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาในพื้นที่หอสมุดแห่งชาติ 13 แห่ง โดยมีกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มผู้บริหารหอสมุดแห่งชาติ 2) กลุ่มผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ และ 3) กลุ่มผู้ใช้บริการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีรายละเอียดดังนี้

1) กลุ่มผู้บริหารหอสมุดแห่งชาติ

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้บริหารของหอสมุดแห่งชาติจำนวน 11 แห่ง แห่งละ 1 คน รวมทั้งหมด 11 คน ซึ่งเป็นผู้บริหารหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง จำนวน 1 คน และผู้บริหารหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค จำนวน 10 คน จากผู้บริหารของหอสมุดแห่งชาติที่ให้สัมภาษณ์จำนวน 11 คน พบว่าเป็นเพศหญิง จำนวน 10 คน และเพศชาย จำนวน 1 คน สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท จำนวน 4 คน โดยสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีและศาสตรมหาบัณฑิต จำนวน 2 คน สาขาการจัดการทางวัฒนธรรม จำนวน 1 คน และสาขารัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 1 คน และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 7 คน โดยสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีทั้งหมด ผู้ให้ข้อมูลมีตำแหน่งทางด้านบริหารระดับผู้อำนวยการสำนัก จำนวน 1 คน ระดับผู้อำนวยการหอสมุด จำนวน 3 คน และระดับหัวหน้าหน่วยงาน จำนวน 7 คน สำหรับตำแหน่งทางด้านวิชาการเป็นบรรณารักษ์ชำนาญการพิเศษ จำนวน 4 คน และบรรณารักษ์ชำนาญการ จำนวน 7 คน โดยมีประสบการณ์ทำงานด้านบริหารเป็นเวลา 5 เดือน จำนวน 2 คน เวลา 11 ปี จำนวน 1 คน เวลา 14 ปี จำนวน 1 คน เวลา 17 ปี จำนวน 1 คน เวลา 20 ปี จำนวน 1 คน เวลา 21 ปี จำนวน 1 คน เวลา 24 ปี จำนวน 2 คน เวลา 31 ปี จำนวน 1 คน และ เวลา 35 ปี จำนวน 1 คน โดยมีประสบการณ์ทำงานด้านหนังสือหายากเป็นเวลา 5 ปี จำนวน 2 คน เวลา 12 ปี จำนวน 1 คน เวลา 21 ปี จำนวน 1 คน ในขณะที่มีผู้ให้สัมภาษณ์ที่ยังขาดประสบการณ์ทำงานด้านหนังสือหายาก จำนวน 7 คน

2) กลุ่มผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ จำนวน 11 แห่ง แห่งละ 1 คน รวมทั้งหมด 11 คน ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง จำนวน 1 คน และผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค จำนวน 10 คน จากผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติที่ให้สัมภาษณ์ จำนวน 11 คน พบว่า เป็นเพศหญิง จำนวน 10 คน และเพศชาย จำนวน 1 คน สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ จำนวน 1 คน และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 10 คน โดยสำเร็จการศึกษาสาขาบรรณารักษศาสตร์ จำนวน 6 คน สาขาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ จำนวน 1 คน สาขาสารสนเทศศาสตร์ จำนวน 2 คน และสาขารัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 1 คน ผู้ให้ข้อมูลมีตำแหน่งบรรณารักษ์ชำนาญการ จำนวน 6 คน บรรณารักษ์ปฏิบัติการ จำนวน 3 คน เจ้าพนักงานห้องสมุดชำนาญงาน จำนวน 1 คน และเจ้าพนักงานห้องสมุดปฏิบัติงาน จำนวน 1 คน โดยมีประสบการณ์ทำงานด้านหนังสือหายาก เป็นเวลา 1 ปี จำนวน 2 คน เวลา 2 ปี จำนวน 3 คน เวลา 3 ปี จำนวน 1 คน เวลา 5 ปี จำนวน 3 คน เวลา 16 ปี จำนวน 1 คน และเวลา 20 ปี จำนวน 1 คน

3) กลุ่มผู้ใช้บริการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการส่งแบบสอบถามไปยังผู้ใช้บริการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทยที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 305 คน ได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา จำนวน 291 ชุด คิดเป็นร้อยละ 95.41 ซึ่งผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเป็นเพศหญิง ร้อยละ 56.7 และเพศชาย ร้อยละ 43.3 โดยมีอายุระหว่าง 20-30 ปี ร้อยละ 28.9 รองลงมาคือ อายุระหว่าง 51-60 ปี ร้อยละ 21.3 อายุระหว่าง 31-40 ปี ร้อยละ 18.9 อายุระหว่าง 41-50 ปี ร้อยละ 17.5 อายุต่ำกว่า 20 ปี ร้อยละ 10.3 และอายุ 61 ปีขึ้นไป ร้อยละ 3.1 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีมากที่สุด คือ ร้อยละ 59.8 ระดับปริญญาโท ร้อยละ 27.2 ระดับต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 12.7 และระดับปริญญาเอก ร้อยละ 0.3 ในด้านอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า มีอาชีพนักเรียน นักศึกษามากที่สุด คือ ร้อยละ 36.8 ราชการ ร้อยละ 23.0 ครู/อาจารย์ ร้อยละ 20.0 อาชีพอื่นๆ ได้แก่ ข้าราชการบำนาญ ธุรกิจส่วนตัว นักเขียน ทนายความ วิศวกร และประชาชนทั่วไป ร้อยละ 8.2 นักวิจัย ร้อยละ 6.2 และนักวิชาการ ร้อยละ 5.8 ตามลำดับ

2. สภาพปัจจุบันของการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย

ข้อมูลในส่วนนี้ผู้วิจัยได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารหอสมุดแห่งชาติที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายาก และผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ โดยสรุปผลการวิจัย ดังนี้

2.1 การบริหารจัดการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ ในประเทศไทย

2.1.1 โครงสร้างของหน่วยงาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติ
ทุกแห่ง ยังไม่มีการจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการจัดการหนังสือหายาก โดยเฉพาะ แต่มี
การมอบหมายให้กลุ่มงานหรือฝ่ายงานที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของหอสมุดแห่งชาติ ทำหน้าที่
รับผิดชอบดูแลเกี่ยวกับการจัดการหนังสือหายากตามภาระหน้าที่ของแต่ละกลุ่มงานหรือฝ่ายงานนั้นๆ
ซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการหนังสือหายากในหอสมุดแห่งชาติมีลักษณะที่แตกต่าง
กันไป สามารถแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1) กลุ่มงานย่อยที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของผู้อำนวยการกลุ่ม
หรือหัวหน้ากลุ่มซึ่งขึ้นตรงกับผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ โดยมีกลุ่มงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับ
การจัดการหนังสือหายาก จำนวน 2 กลุ่มงาน ประกอบด้วย (1) กลุ่มงานพัฒนาทรัพยากรห้องสมุด
และ (2) กลุ่มงานบริการทรัพยากรสารสนเทศ

2) ฝ่ายงานย่อยที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของผู้อำนวยการ
หอสมุดแห่งชาติหรือหัวหน้าหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งขึ้นตรงกับผู้อำนวยการสำนักศิลปากร โดยมีฝ่ายงาน
ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการหนังสือหายาก จำนวน 2 ฝ่ายงาน ประกอบด้วย (1) ฝ่ายงานพัฒนา
ทรัพยากรสารสนเทศ และ (2) ฝ่ายงานบริการ

3) ฝ่ายงานย่อยที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของผู้อำนวยการ
หอสมุดแห่งชาติหรือหัวหน้าหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งขึ้นตรงกับผู้อำนวยการสำนักศิลปากร โดยมีฝ่ายงาน
ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการหนังสือหายาก จำนวน 3 ฝ่ายงาน ประกอบด้วย (1) ฝ่ายงานพัฒนา
ทรัพยากรห้องสมุด (2) ฝ่ายงานบริการ และ (3) ฝ่ายงานเทคโนโลยีสารสนเทศและสารสนเทศวัสดุ

4) ฝ่ายงานย่อยที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของผู้อำนวยการ
หอสมุดแห่งชาติหรือหัวหน้าหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งขึ้นตรงกับผู้อำนวยการสำนักศิลปากร โดยมีฝ่ายงาน
ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการหนังสือหายาก จำนวน 4 ฝ่ายงาน ประกอบด้วย (1) ฝ่ายงานพัฒนา
ทรัพยากรห้องสมุด (2) ฝ่ายงานบริการ (3) ฝ่ายงานเทคโนโลยีสารสนเทศ และ (4) ฝ่ายงานเอกสาร
โบราณ

2.1.2 วิสัยทัศน์ พันธกิจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายาก ผลการวิจัย
สรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติทุกแห่งมีการกำหนดวิสัยทัศน์ของหน่วยงาน แต่เป็นการกำหนดวิสัยทัศน์
ในภาพรวมไม่ได้มีการกำหนดสำหรับด้านหนังสือหายากโดยเฉพาะ โดยวิสัยทัศน์ที่กำหนดแตกต่างกัน
กันไป ดังนี้

1) เป็นแหล่งรวบรวมมรดกภูมิปัญญาด้านทรัพยากรสารสนเทศที่
สมบูรณ์และทันสมัย ให้บริการอย่างดีเด่น พร้อมเป็นผู้นำด้านวิชาชีพห้องสมุด

2) เป็นแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เป้าหมายคือผู้นำวิชาการ
พร้อมให้บริการที่เป็นเลิศ

3) ศูนย์รวมมรดกภูมิปัญญา พัฒนาคุณภาพชีวิต บริการด้วยไมตรี
จิต และวิชาการตามมาตรฐานสากล

4) แหล่งเรียนรู้ที่มีทรัพยากรสารสนเทศครบถ้วนและบริการมี
คุณภาพ

5) มุ่งมั่นพัฒนาหน่วยงานให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต
มีคุณภาพมาตรฐาน มีระบบการบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ และมุ่งผลสัมฤทธิ์เป็นหลัก รวมทั้ง
เป็นศูนย์กลางท้องถิ่น และเป็นห้องสมุดที่มีความเป็นเลิศ

ด้านพันธกิจของหน่วยงาน พบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนใหญ่ไม่ม
ิการกำหนดพันธกิจของหน่วยงาน โดยมีหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคเพียง 2 แห่ง ที่มีการกำหนด
พันธกิจของหน่วยงาน แต่พันธกิจที่กำหนดไม่ได้ระบุเกี่ยวกับหนังสือหายากโดยเฉพาะ ซึ่งลักษณะ
เป็นการกำหนดพันธกิจรวมของหน่วยงาน โดยหอสมุดแห่งชาติแห่งแรก มีพันธกิจ ดังนี้ 1) รวบรวม
จัดเก็บและรักษามรดกภูมิปัญญา 2) ดำเนินงานทางด้านบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์
3) บริการสารสนเทศและเผยแพร่องค์ความรู้สู่ประชาชน ในขณะที่หอสมุดแห่งชาติแห่งที่ 2
มีการกำหนดพันธกิจ ดังนี้ 1) แหล่งรวบรวมความรู้ด้านมรดกศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น 2) แหล่ง
เรียนรู้ที่สามารถสนองตอบความต้องการการศึกษา ค้นคว้าของประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมาย
3) ศูนย์กลางการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อสร้างสังคมการอ่านอย่างยั่งยืนของชุมชน

ด้านภารกิจของหน่วยงาน พบว่า หอสมุดแห่งชาติทุกแห่งมีการกำหนด
ภารกิจของหน่วยงาน แต่พบว่ามีหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคเพียง 3 แห่ง ที่มีการกำหนดภารกิจของ
หน่วยงานเกี่ยวข้องกับหนังสือหายากโดยเฉพาะ ดังนี้ 1) เป็นแหล่งรวบรวมสงวนรักษาและอนุรักษ์
มรดกทางสติปัญญาของชาติที่อยู่ในรูปของหนังสือ หนังสือ สิ่งพิมพ์ โสตทัศนวัสดุ เอกสาร โบราณ
หนังสือตัวเขียน จารึก คัมภีร์ใบลาน หนังสือหายากที่ผลิตขึ้นในเขตพื้นที่รับผิดชอบ และ
2) ประสานงานกับหอสมุดแห่งชาติ และดำเนินงานในการสำรวจ รวบรวมเอกสารโบราณและ
หนังสือหายาก เพื่อสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาของภูมิภาค

2.1.3 นโยบายด้านการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ
ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค จำนวน 4 แห่ง ไม่มีการกำหนดนโยบาย
ด้านการจัดการหนังสือหายาก เนื่องจากยังไม่มีการจัดแยกหนังสือหายากออกมาเป็นคอลเลกชัน
เฉพาะ โดยจัดเก็บหนังสือหายากรวมกับหนังสือทั่วไป และพบว่าหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค
จำนวน 5 แห่ง ไม่มีการกำหนดนโยบายด้านการจัดการหนังสือหายาก แต่มีการกำหนดหลักเกณฑ์

วิธีการดำเนินงานในทางปฏิบัติ ประกอบด้วย 1) การจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก 2) การวิเคราะห์และจัดระบบหนังสือหายาก 3) การจัดเก็บและคั่นคืนหนังสือหายาก 4) การบริการและเผยแพร่หนังสือหายาก 5) การสงวนรักษาหนังสือหายาก และ 6) การสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน

นอกจากนี้พบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง จำนวน 1 แห่ง และหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค จำนวน 1 แห่ง มีการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการจัดการหนังสือหายาก แต่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีการกำหนดนโยบายด้านการจัดการหนังสือหายาก ประกอบด้วย 1) นโยบายด้านการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก (2) นโยบายการจัดเก็บและสงวนรักษาหนังสือหายาก (3) นโยบายด้านการบริการและเผยแพร่หนังสือหายาก (4) นโยบายด้านบุคลากร (5) นโยบายด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และ (6) นโยบายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน

2.1.4 บุคลากรที่รับผิดชอบด้านหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค จำนวน 10 แห่ง ไม่มีบุคลากรที่รับผิดชอบด้านหนังสือหายากโดยตรง แต่มีการมอบหมายให้บุคลากรของหน่วยงานทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลงานด้านหนังสือหายากเพิ่มเติมจากภาระหน้าที่หลัก นอกจากนี้ยังพบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางเพียงแห่งเดียวที่มีบุคลากรรับผิดชอบด้านหนังสือหายาก โดยบุคลากรที่รับผิดชอบด้านการจัดการหนังสือหายากมีจำนวนอยู่ระหว่าง 1-3 คน ซึ่งผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาบรรณารักษศาสตร์ โดยมีชื่อตำแหน่งงานแตกต่างกัน เช่น บรรณารักษ์ เจ้าพนักงานห้องสมุด นักภาษาโบราณ เป็นต้น ในขณะที่ภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ ดูแลรับผิดชอบด้านหนังสือหายากในหอสมุดแห่งชาติ ตั้งแต่การสำรวจ จัดหา คัดเลือก รวบรวม ลงทะเบียน วิเคราะห์หมวดหมู่ ทำรายการบรรณานุกรม จัดทำเครื่องมือช่วยค้นหา ให้บริการ และสงวนรักษาหนังสือหายาก

2.1.5 งบประมาณด้านการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคไม่มีการกำหนดงบประมาณและจัดสรรงบประมาณเกี่ยวกับการจัดการหนังสือหายาก โดยเฉพาะ โดยงบประมาณที่ใช้ดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการหนังสือหายากจะรวมอยู่ในงบประมาณของแต่ละกลุ่มงานหรือฝ่ายงานที่รับผิดชอบตามภาระหน้าที่ ซึ่งหอสมุดแห่งชาติทุกแห่งได้รับการจัดสรรงบประมาณจากหน่วยงานต้นสังกัดเพียงแห่งเดียว โดยไม่ได้รับงบประมาณจากแหล่งภายนอกมาสนับสนุน สำหรับการจัดสรรงบประมาณที่เกี่ยวกับหนังสือหายากนั้น ไม่ได้มีการจัดสรรทุกปี แต่มีการจัดสรรตามความจำเป็นเป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่งบประมาณที่จัดสรรใช้สำหรับการดำเนินงานที่เกี่ยวกับหนังสือหายาก ดังนี้

- 1) การจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก เช่น การสำรวจ จัดซื้อ ทำสำเนาหนังสือหายาก เป็นต้น
- 2) การสงวนรักษาหนังสือหายาก เช่น การสแกนหนังสือหายาก การซ่อมแซมหนังสือหายาก เป็นต้น

และ 3) การบริการและเผยแพร่หนังสือหายาก เช่น การจัด โครงการและกิจกรรมการจัดพิมพ์หนังสือหายากเผยแพร่ เป็นต้น

2.2 กระบวนการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย
ประกอบด้วย 5 กระบวนการหลัก ได้แก่

2.2.1 การจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า

1) หอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง มีกระบวนการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก โดยมีกำหนดนโยบายจัดหาและรวบรวมหนังสือหายากที่สอดคล้องกับนโยบายการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศของหน่วยงาน และมีการกำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศที่ชัดเจน ซึ่งกลุ่มงานที่รับผิดชอบในการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศของหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางคือ กลุ่มงานพัฒนาทรัพยากรสารสนเทศ โดยกระบวนการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก ได้แก่

1.1) วิธีการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก ซึ่งหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางดำเนินการใน 3 วิธี คือ (1) การจัดซื้อด้วยเงินงบประมาณของหน่วยงาน (2) การบริจาค จากบุคคล หน่วยงาน ชุมชน วัด แหล่งต่างๆ ทั้งการขอรับบริจาค และ (3) การได้รับบริจาค และการได้รับตามพระราชบัญญัติจัดแจ้งการพิมพ์ พ.ศ. 2550

1.2) ประเภทของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวมในหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง แบ่งออกเป็น 12 ประเภท ได้แก่ (1) หนังสือที่มีตราหอพระสมุด วชิรญาณ อันแสดงถึงความเป็นเจ้าของมาแต่เริ่มแรก และตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน (2) หนังสือที่มีประวัติการครอบครอง เป็นหนังสือที่มีผู้ยกมอบให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ เช่น หนังสือส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือส่วนพระองค์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นต้น (3) หนังสือที่มีเนื้อหาที่น่าสนใจรวมทั้งหนังสือที่เขียนโดยปราศจากความจริง เช่น หนังสือกุ เป็นต้น (4) หนังสือที่พิมพ์โดยโรงพิมพ์ยุคแรกของประเทศไทย เช่น หนังสือของโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ โรงพิมพ์อักษรพิมพ์กา โรงพิมพ์หมอบสมิท เป็นต้น (5) หนังสือที่จัดพิมพ์เป็นครั้งแรกซึ่งเดิมมักถ่ายทอดภาษามาจากเอกสารโบราณ ทั้งคัมภีร์ไบเบิลและหนังสือสมุดไทย (6) หนังสือที่มีไม้คพลท ที่แสดงความเป็นเจ้าของ เช่น ไม้คพลทของหนังสือหอพระสมุดหลวงในพระบรมราชวัง ไม้คพลทของหนังสือส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น (7) หนังสือที่ออกในโอกาสพิเศษ เช่น หนังสือที่ระลึกในงานมงคล หนังสือที่ระลึกงานพระราชพิธีสำคัญ หนังสืออนุสรณ์งานศพ เป็นต้น (8) หนังสือที่มีรูปเล่มสวยงาม พิมพ์ด้วยกระดาษอย่างดี ราคาค่อนข้างสูง (9) หนังสือที่มีภาพเก่าที่น่าสนใจ เช่น หนังสือจดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ร.ศ. 116 เป็นต้น (10) หนังสือชีวประวัติของบุคคล เช่น ประวัติของพระมหากษัตริย์ไทย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน บุคคลสำคัญของประเทศหรือของโลก เป็นต้น (11) เอกสารต้นฉบับลายพระหัตถเลขาและ

ลายมือเขียน เช่น จดหมายพระราชกิจจานุราชวันในรัชการที่ 6 เป็นต้น และ (12) หนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาต่างๆ เช่น หนังสืออักษรอริยกะ หนังสือภาษาเทวนาครี เป็นต้น

1.3) รูปแบบของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวม
จำแนกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อไม่ตีพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือดิจิทัล

1.4) เนื้อหาของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวม
ครอบคลุมเนื้อหาทุกสาขาวิชา เน้นหนังสือหายากที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเทศไทยทั้งด้านประวัติศาสตร์ ประวัติบุคคล ศิลปวัฒนธรรม สังคม วรรณกรรม และศาสนา

2) หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค ทั้งหมด 10 แห่ง มีกระบวนการ
จัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก ดังนี้

2.1) วิธีการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก หอสมุด
แห่งชาติส่วนภูมิภาคมีวิธีการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก 4 วิธี คือ (1) การจัดซื้อจากเงิน
งบประมาณที่ได้รับจัดสรรประจำปีของหน่วยงาน และไม่ปรากฏหลักเกณฑ์ในการจัดหาที่ชัดเจน
เหมือนหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง (2) การบริจาค โดยการขอรับบริจาคจากบุคคล หน่วยงาน หรือ
แหล่งที่มีหนังสือหายากอยู่ในครอบครอง และการได้รับบริจาคจากบุคคล หน่วยงานที่นำหนังสือ
มามอบให้กับหอสมุดแห่งชาติ แล้วนำมาคัดแยกประเภทภายหลัง (3) การทำสำเนา โดยพิจารณาจาก
ความต้องการของผู้ใช้เป็นหลัก และ (4) การคัดเลือกจากหนังสือที่มีอยู่ในหน่วยงานตามเกณฑ์
การประเมินค่าหนังสือหายาก

2.2) ประเภทของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวม
พบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคมีการกำหนดประเภทของหนังสือหายากทั้งที่เหมือนกันและ
ที่แตกต่างจากหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง โดยพบว่า ประเภทของหนังสือหายากที่หอสมุดแห่งชาติ
ส่วนภูมิภาคมีการจัดหาและรวบรวมเช่นเดียวกันกับหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง จำแนกเป็น 9 ประเภท
ได้แก่ (1) หนังสือที่มีตราหอพระสมุดวชิรญาณ อันแสดงถึงความเป็นเจ้าของมาแต่เริ่มแรก และ
ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน (2) หนังสือที่มีประวัติครอบครอง (3) หนังสือที่พิมพ์โดยโรงพิมพ์ยุคแรก
ของประเทศไทย เช่น หนังสือของโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ โรงพิมพ์อักษรพิมพ์กา โรงพิมพ์หมอสุมิต
 เป็นต้น 2.2.4) หนังสือที่จัดพิมพ์เป็นครั้งแรก 2.2.5) หนังสือที่ออกในโอกาสพิเศษ เช่น หนังสือ
ที่ระลึกในงานมงคล หนังสือที่ระลึกงานพระราชพิธีสำคัญ หนังสืออนุสรณ์งานศพ เป็นต้น
2.2.6) หนังสือที่มีรูปเล่มสวยงาม พิมพ์ด้วยกระดาษอย่างดี ราคาค่อนข้างสูง (7) หนังสือที่มีภาพเก่า
ที่น่าสนใจ เช่น หนังสือจดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ร.ศ.116 เป็นต้น (8) หนังสือ
ชีวประวัติของบุคคล เช่น ประวัติของพระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บุคคลสำคัญของ
ประเทศหรือของโลก เป็นต้น และ (9) หนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาต่างๆ เช่น หนังสืออักษรอริยกะ
หนังสือภาษา เทวนาครี เป็นต้น

และยังพบว่าหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคทั้ง 10 แห่ง มีประเภทของหนังสือหายากที่แตกต่างจากหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง จำแนกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ (1) หนังสือที่มีขนาดและรูปลักษณ์ต่างไปจากขนาดปกติ (2) หนังสือที่พิมพ์จำนวนจำกัด (3) หนังสือที่เกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ (4) หนังสือกรมศิลปากร และ (5) หนังสือท้องถิ่น

2.3) รูปแบบของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวมของหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค มีการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายากใน 3 รูปแบบ คือ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อไม่ตีพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือดิจิทัล

2.4) เนื้อหาของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวมคล้ายคลึงกับหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง แต่แตกต่างกันที่หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคจะมุ่งเน้นการจัดหาหนังสือหายากที่มีขอบเขตเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่น

2.2.2 การวิเคราะห์และจัดระบบหนังสือหายาก ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค มีการจัดหมวดหมู่หนังสือหายากตามระบบทศนิยมดิวอี้ (Dewey Decimal Classification: DC) โดยมีการจัดทำเครื่องหมายแสดงความเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์ ประกอบด้วย 1) การประทับตรา ได้แก่ ตราหน่วยงาน ตราชื่อหน่วยงาน ตราเลขห้อง เลขหมู่ และเลขทะเบียน และ 2) การเขียนข้อความลงในลงในหน้าเฉพาะของหนังสือหายาก โดยการเขียนเลขเรียกหนังสือหายาก หากหนังสือหายากมีสภาพดี จะเขียนลงบนตัวเล่ม หากเป็นหนังสือที่มีสภาพเก่า ชำรุด จะเขียนลงบนกระดาษแล้วแทรกไว้ในตัวเล่มของหนังสือหายาก ในส่วนของการกำหนดสัญลักษณ์พิเศษให้กับหนังสือหายาก พบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางไม่มีการกำหนดสัญลักษณ์พิเศษให้กับหนังสือหายาก ในขณะที่หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค จำนวน 5 ใน 10 แห่ง มีการกำหนดสัญลักษณ์พิเศษใช้ร่วมกับการจัดหมู่ของหนังสือหายาก เช่น อักษรย่อ “ห” และ “หย” แถบสี เป็นต้น

การลงรายการบรรณานุกรม และมาตรฐานการลงรายการบรรณานุกรม หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและส่วนภูมิภาคมีการลงรายการหนังสือหายากรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อไม่ตีพิมพ์ ตามหลักเกณฑ์การลงรายการข้อมูลทางบรรณานุกรม สิ่งพิมพ์และโสตทัศนวัสดุ (Anglo-American Cataloging Rules, Second edition :AACR2) โดยใช้มาตรฐานการลงรายการบรรณานุกรมที่เครื่องคอมพิวเตอร์สามารถอ่านได้ (MARC) หนังสือหายากที่อยู่ในรูปแบบสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือดิจิทัล มีการลงรายการบรรณานุกรมโดยใช้มาตรฐานดับลินคอร์เมทาตา (Dublin Core Metadata)

2.2.3 การจัดเก็บและค้นคืนหนังสือหายาก ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและส่วนภูมิภาคมีการจัดเก็บและค้นคืนหนังสือหายาก แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) หอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง มีการคัดแยกหนังสือหายากออกเป็นคอลเลกชันพิเศษ

โดยจัดเก็บเป็นห้องหนังสือหายากโดยเฉพาะ มีระบบการจัดเก็บหนังสือหายากในระบบแบบชั้นปิด ซึ่งผู้ใช้ไม่สามารถเข้าถึงหนังสือหายากด้วยตนเอง และ 2) หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 มีการจัดเก็บคล้ายคลึงกับหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง คือ จัดเป็นคอลเลกชันพิเศษ และจัดเก็บหนังสือหายากในระบบแบบชั้นปิด และส่วนที่ 2 มีการจัดเก็บรวมกับหนังสือทั่วไป ไม่มีการแยกเป็นคอลเลกชันพิเศษ และมีการให้บริการในระบบแบบชั้นเปิด ผู้ใช้บริการสามารถเข้าถึงหนังสือหายากได้ด้วยตนเอง

สำหรับการจัดทำเครื่องมือช่วยค้นหนังสือหายาก พบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง มีการจัดทำเครื่องมือช่วยค้นหนังสือหายาก 3 ประเภท ประกอบด้วย บัตรรายการบรรณานุกรมหนังสือหายาก และฐานข้อมูล ซึ่งฐานข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ ฐานข้อมูลทรัพยากรสารสนเทศห้องสมุดออนไลน์ (OPAC) และฐานข้อมูล Digital Collection ที่รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศหายากของหอสมุดแห่งชาติ ส่วนหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค มีการจัดทำเครื่องมือช่วยค้นหนังสือหายากที่แตกต่างจากหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางคือ สมุดทะเบียนรายชื่อหนังสือหายาก

2.2.4 การบริการและการเผยแพร่หนังสือหายาก ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

1) ระเบียบการให้บริการหนังสือหายาก ผลการวิจัยพบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางมีการกำหนดระเบียบการให้บริการหนังสือหายากที่อยู่ในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรตีพิมพ์ประกาศให้ทราบบริเวณหน้าห้องหนังสือหายากภายในหน่วยงาน ส่วนหนังสือหายากที่อยู่ในรูปแบบสื่อไมติพิมพ์มีการกำหนดระเบียบการขออนุญาตใช้บริการ คือติดต่อขอใช้บริการที่ห้องบริการโสตทัศนวัสดุ โดยกรอกแบบฟอร์มการขอเข้าใช้ พร้อมแนบบัตรประจำตัวประชาชน เมื่อต้องการทำสำเนาหนังสือหายาก แจ้งเจ้าหน้าที่ประจำห้อง เพื่อขอทำสำเนา โดยผู้ให้บริการจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการทำสำเนาตามที่หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางกำหนด และหนังสือหายากที่อยู่ในรูปแบบสื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่อดิจิทัลนั้น ไม่มีการกำหนดระเบียบการให้บริการ หรือการกำหนดสิทธิในการเข้าถึงหนังสือหายากที่จัดเก็บในฐานข้อมูล Digital Collection ผู้ใช้บริการสามารถเข้าถึงบริการหนังสือหายากได้แบบฉบับเต็ม (Full text) โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

ส่วนหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค ทั้ง 10 แห่ง พบเพียง 2 แห่งที่มีการกำหนดระเบียบในการใช้บริการหนังสือหายาก และระเบียบในการให้บริการมีความแตกต่างกัน ในขณะที่หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคอีก 8 แห่งไม่มีการกำหนดระเบียบการให้บริการหนังสือหายาก แต่จะมีระเบียบการให้บริการเช่นเดียวกับหนังสือทั่วไป

2) ประเภทของบริการหนังสือหายาก ผลการวิจัยพบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง มีการจัดบริการที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายาก จำแนกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ (1) บริการให้ใช้หรือบริการการอ่าน (2) บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า (3) บริการถ่ายสำเนา

หนังสือหายาก (4) บริการแนะนำห้องหนังสือหายาก และการใช้หนังสือหายาก และ (5) บริการจัดทำบรรณานุกรมรายชื่อหนังสือหายาก ส่วนหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคมีการจัดบริการหนังสือหายากคล้ายคลึงกับหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง มีเพียงบริการจัดทำบรรณานุกรมรายชื่อหนังสือหายากเท่านั้นที่หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคไม่มีการจัดบริการ

3) การเผยแพร่หนังสือหายาก ผลการวิจัยพบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางมีการเผยแพร่หนังสือหายาก 4 รูปแบบ คือ (1) การจัดนิทรรศการหนังสือหายาก (2) การจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับหนังสือหายาก (3) การให้บริการฐานข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือหายาก และ (4) การจัดพิมพ์หนังสือหายากที่น่าสนใจออกเผยแพร่ ในส่วนของหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค พบว่า มีหอสมุดแห่งชาติ จำนวน 5 แห่ง ที่มีการเผยแพร่หนังสือหายากใน 3 รูปแบบ คือ (1) การจัดนิทรรศการหนังสือหายาก (2) การอบรมเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับหนังสือหายาก และ (3) การให้บริการฐานข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือหายาก รวมทั้งนำเสนอหนังสือหายากผ่านเว็บไซต์ ในขณะที่หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคอีก 5 แห่ง ยังไม่มีการจัดกิจกรรมหรือเผยแพร่หนังสือหายาก เนื่องจากขาดบุคลากรและงบประมาณที่นำมาใช้ในการดำเนินงาน

2.2.5 การสงวนรักษาหนังสือหายาก

1) การควบคุมสภาพแวดล้อม ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางมีการควบคุมสภาพแวดล้อม โดยจัดเป็นห้องควบคุมสภาพแวดล้อมสำหรับจัดเก็บหนังสือหายาก โดยเฉพาะ ซึ่งเป็นห้องที่มีการติดตั้งระบบปรับอากาศ ควบคุมอุณหภูมิ ความชื้น แสงสว่าง รวมทั้งมีการติดตั้งระบบรักษาความปลอดภัยให้กับต้นฉบับหนังสือหายากตามมาตรฐาน โดยมีการควบคุมสภาพแวดล้อมภายในห้องที่จัดเก็บหนังสือหายากตลอด 24 ชั่วโมง ส่วนหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคทั้ง 10 แห่ง ไม่มีการควบคุมสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับหนังสือหายาก

2) การอนุรักษ์ต้นฉบับหนังสือหายาก ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางมีการป้องกันและอนุรักษ์ต้นฉบับหนังสือหายากด้วยวิธีการดังนี้ (1) การทำความสะอาดหนังสือหายาก (2) การแช่แข็งหนังสือหายาก เพื่อป้องกันแมลงหรือสัตว์ที่จะทำลายหนังสือ (3) การขจัดรอยเปื้อนจากเทปกาว โดยใช้น้ำยาลอกเทปกาว (4) การลดกรดในกระดาษโดยใช้สารเคมีที่มีฤทธิ์เป็นด่าง และ (5) การซ่อมแซมตัวเล่ม ทั้งการซ่อมแซมบางส่วนที่เสียหาย และการซ่อมแซมทั้งเล่ม ส่วนหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคทั้ง 10 แห่ง มีวิธีการอนุรักษ์ต้นฉบับหนังสือหายากเพียงการทำความสะอาด การขจัดรอยเปื้อนจากเทปกาว และการซ่อมแซมตัวเล่ม ในกรณีมีความเสียหายเพียงเล็กน้อยเท่านั้น หากหนังสือหายากมีการเสียหายมาก จะมีการคัดแยกจัดส่งไปยังหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง เพื่อทำการอนุรักษ์ต้นฉบับด้วยวิธีการที่เหมาะสมต่อไป

3) การแปลงรูปเล่มหนังสือหายาก ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง มีการแปลงรูปเล่มหนังสือหายากให้อยู่ในรูปแบบอื่น แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ

(1) การแปลงรูปหนังสือหายากให้อยู่ในรูปวัสดุย่อยส่วน ได้แก่ ไมโครฟิล์ม ไมโครฟิช ไมโคร แจ็คเก็ต และซีดีรอม โดยจัดทำเป็นสำเนาสำหรับให้บริการแทนตัวเล่ม เพื่อสงวนรักษาหนังสือหายาก ต้นฉบับให้มีอายุการใช้งานนานขึ้น และ (2) การแปลงรูปหนังสือหายากให้อยู่ในรูปแบบทรัพยากรสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์หรือดิจิทัล โดยการแสกนหนังสือหายากที่เป็นตัวเล่มต้นฉบับให้เป็นไฟล์ข้อมูลดิจิทัล จัดเก็บในรูปแบบไฟล์เอกสาร และบันทึกไว้ในฐานข้อมูล Digital Collection เพื่อจัดทำเป็นสำเนาและให้บริการ ส่วนหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค จำนวน 7 แห่ง มีการแปลงรูปหนังสือหายากเป็นทรัพยากรสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์หรือดิจิทัล แต่มีหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค จำนวน 4 แห่งเท่านั้น ที่มีการนำไฟล์ข้อมูลจัดเก็บในฐานข้อมูล Digital Collection ในขณะที่หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคที่เหลือจำนวน 3 แห่ง ไม่มีการแปลงรูปหนังสือหายากเป็นทรัพยากรสารสนเทศรูปแบบอื่นๆ

2.3 การพัฒนาแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากการสอบถามผู้ใช้บริการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย และข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร และผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย นำมาสังเคราะห์ในเชิงระบบเพื่อหาความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และพัฒนาเป็นแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย สามารถสรุปแนวทางได้ดังนี้

2.3.1 โครงสร้างของหน่วยงาน หน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค หน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับหนังสือหายาก ควรขึ้นตรงต่อผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ โดยมีฐานะเทียบเท่ากลุ่มงาน หรือฝ่ายงานหนึ่งภายในหอสมุดแห่งชาติส่วนกลาง ซึ่งมีผู้อำนวยการหรือหัวหน้าหอสมุดแห่งชาติของแต่ละแห่งเป็นผู้ควบคุมดูแลรับผิดชอบการบริหารจัดการและดำเนินงานอัตรระดับ

หน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ ควรมีการแบ่งกลุ่มงาน หรือฝ่ายงาน ออกเป็น 5 กลุ่ม เพื่อให้ครอบคลุมภาระงานด้านการจัดการหนังสือหายาก ประกอบด้วย (1) กลุ่มงานหรือฝ่ายงานพัฒนาทรัพยากรห้องสมุด (2) กลุ่มงานหรือฝ่ายงานวิเคราะห์เนื้อหาและจัดหมวดหมู่ทรัพยากรสารสนเทศ (3) กลุ่มงานหรือฝ่ายงาน วัสดุทัศนวัสดุและเทคโนโลยีสารสนเทศ (4) กลุ่มงานหรือฝ่ายงานบริการ และ (5) กลุ่มงานหรือฝ่ายงานสงวนรักษาหนังสือหายาก

2.3.2 นโยบายด้านการจัดการหนังสือหายาก ควรมีการประชุมระดมความคิดร่วมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายาก ประกอบด้วย ผู้บริหารระดับ ผู้อำนวยการ หัวหน้าหน่วยงาน หัวหน้ากลุ่มของหอสมุดแห่งชาติทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

โดยร่วมกันพิจารณาและกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายาก ซึ่งมีนโยบายแบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ

1) นโยบายด้านการบริหารจัดการ ประกอบด้วย

1.1) นโยบายด้านบุคลากร ควรมีนโยบายในส่วนของ การจัดสรรอัตรากำลัง และเพิ่มพูนความรู้บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายาก

1.2) นโยบายด้านงบประมาณ ควรมีการจัดสรร งบประมาณที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายากเป็นประจำทุกปีอย่างต่อเนื่อง

1.3) นโยบายด้านความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน ควรมีนโยบายความร่วมมือด้านหนังสือหายากใน 5 ระดับ คือ ระดับหน่วยงาน ระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับนานาชาติ

2) นโยบายด้านการจัดการหนังสือหายาก ประกอบด้วย

2.1) นโยบายการจัดการและรวบรวมหนังสือหายาก ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก ประเภทของหนังสือหายาก วิธีการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก รวมทั้งรูปแบบและเนื้อหาของหนังสือหายากที่จัดหาและ รวบรวม

2.2) นโยบายการวิเคราะห์และจัดระบบหนังสือหายาก ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์และจัดระบบหนังสือหายาก ระบบการจัดหมวดหมู่ การจัดทำเครื่องหมายแสดงกรรมสิทธิ์ การลงรายการบรรณานุกรมและมาตรฐานที่ใช้ในการลง รายการบรรณานุกรมของหนังสือหายาก

2.3) นโยบายการจัดเก็บและค้ำคืนหนังสือหายาก ควรมี การกำหนดหลักเกณฑ์ในการจัดเก็บและค้ำคืนหนังสือหายาก ระบบที่ใช้ในการจัดเก็บ สถานที่ จัดเก็บ วัสดุ อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ที่ใช้ในการจัดเก็บ การจัดเรียง และการจัดทำเครื่องมือช่วยค้ำคืนหนังสือ หายาก

2.4) นโยบายการบริการและเผยแพร่หนังสือหายาก ควรมี การกำหนดหลักเกณฑ์ในการบริการและเผยแพร่หนังสือหายาก ระเบียบการให้บริการ ประเภทของ บริการ และการเผยแพร่หนังสือหายาก

2.5) นโยบายการสงวนรักษาหนังสือหายาก ควรมี การกำหนดหลักเกณฑ์ในการสงวนรักษาหนังสือหายาก การควบคุมสภาพแวดล้อม การอนุรักษ์ ต้นฉบับหนังสือหายาก และการแปลงรูปหนังสือหายาก โดยนโยบายที่กำหนดขึ้นควรมีการออกเป็น ระเบียบ หรือประกาศ เพื่อใช้ในการดำเนินการจัดการหนังสือหายาก และควรมีการจัดประชุมผู้ที่มี

ส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากในระดับผู้ปฏิบัติงาน เพื่อมอบหมายนโยบายให้ทราบ และใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติงานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

2.3.3 บุคลากร ควรมีการจัดสรรอัตรากำลังที่เกี่ยวข้องกับการจัดการหนังสือหายากโดยเฉพาะ โดยแต่ละตำแหน่งควรมีการกำหนดลักษณะ หรือหน้าที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน และเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งตำแหน่งที่ควรมีประกอบด้วย บรรณารักษ์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุด นักวิชาการโสตทัศนวัสดุ หรือนักวิชาการคอมพิวเตอร์ ในกรณีที่มีข้อจำกัดด้านบุคลากร ควรมีการมอบหมายให้บรรณารักษ์เป็นผู้รับผิดชอบดูแลหนังสือหายาก อย่างน้อยจำนวน 1 คน โดยมีการกำหนดในภาระงาน และมอบหมายเป็นลายลักษณ์อักษรให้ทราบและถือปฏิบัติ

2.3.4 งบประมาณ ควรมีการจัดทำแผนงบประมาณเกี่ยวกับการจัดการหนังสือหายากโดยเฉพาะเป็นประจำทุกปีอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วย (1) งบประมาณด้านบุคลากร ได้แก่ ค่าจ้างและค่าใช้จ่ายในการพัฒนาศักยภาพบุคลากร และ (2) งบประมาณด้านดำเนินการ ได้แก่ งบประมาณในการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก งบประมาณในการจัดเก็บและคั่นกิน งบประมาณในการบริการและเผยแพร่ งบประมาณในการสงวนรักษา นอกจากนี้หอสมุดแห่งชาติ ควรมีการจัดหาแหล่งงบประมาณที่สนับสนุนการจัดการหนังสือหายากเพิ่มเติม ทั้งจากแหล่งงบประมาณภายในและภายนอก

2.3.5 ความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน ควรมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเกี่ยวกับหนังสือหายาก ในการแลกเปลี่ยนหนังสือหายาก การให้บริการหนังสือหายาก การสงวนรักษาหนังสือหายาก และการพัฒนาบุคลากรด้านหนังสือหายากใน 5 ระดับ คือ ระดับหน่วยงาน ระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับนานาชาติ

2.3.6 กระบวนการจัดการหนังสือหายาก

1) การจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์ หรือแนวทางในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายากร่วมกัน ระหว่างหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร และเผยแพร่ให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทราบ ซึ่งหลักเกณฑ์ หรือแนวทางในการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก ประกอบด้วย (1) หลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกหนังสือหายาก (2) ประเภทของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวม (3) วิธีการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก (4) รูปแบบของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวม และ (5) เนื้อหาของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวม

2) การวิเคราะห์และจัดระบบหนังสือหายาก ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการวิเคราะห์และจัดระบบหนังสือหายากร่วมกัน ระหว่างหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร และเผยแพร่ให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทราบ ซึ่งหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการวิเคราะห์และจัดระบบหนังสือหายาก

ควรมีการกำหนดเกี่ยวกับ (1) การจัดทำเครื่องหมายแสดงความเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์หนังสือหายาก (2) การวิเคราะห์หมวดหมู่หนังสือหายาก และ 3) การลงรายการบรรณานุกรมหนังสือหายาก

3) การจัดเก็บและคั่นคินหนังสือหายาก ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการจัดเก็บและคั่นคินหนังสือหายากร่วมกันระหว่างหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร และเผยแพร่ให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทราบ ซึ่งหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการจัดเก็บและคั่นคินหนังสือหายาก ควรมีการกำหนดเกี่ยวกับ (1) ระบบจัดเก็บหนังสือหายาก (2) สถานที่จัดเก็บหนังสือหายาก (3) วัสดุอุปกรณ์ ครุภัณฑ์ที่ใช้ในการจัดเก็บหนังสือหายาก (4) การจัดเรียงหนังสือหายาก และ (5) การจัดทำเครื่องมือช่วยค้นหาหนังสือหายาก

4) การบริการและการเผยแพร่หนังสือหายาก ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการบริการและการเผยแพร่หนังสือหายากร่วมกันระหว่างหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร และเผยแพร่ให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทราบ ซึ่งหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการบริการและเผยแพร่หนังสือหายาก ควรมีการกำหนดเกี่ยวกับ (1) ระเบียบบริการหนังสือหายาก (2) ประเภทบริการหนังสือหายาก และ (3) การเผยแพร่หนังสือหายาก

5) การสงวนรักษาหนังสือหายาก ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการสงวนรักษาหนังสือหายากร่วมกันระหว่างหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและส่วนภูมิภาคอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร และเผยแพร่ให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทราบ ซึ่งหลักเกณฑ์หรือแนวทางในการสงวนรักษาหนังสือหายาก ควรมีการกำหนดเกี่ยวกับ (1) การควบคุมสภาพแวดล้อม (2) การอนุรักษ์ต้นฉบับ และ (3) การแปลงรูปหนังสือหายาก

5.3 อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่อง การจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย สามารถอภิปรายผลการศึกษาในประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

5.3.1. นโยบายด้านการจัดการหนังสือหายาก จากผลการวิจัยด้านการบริหารจัดการ พบว่าหอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค จำนวน 11 แห่ง พบเพียง 2 แห่ง ที่มีการกำหนดนโยบายด้านการจัดการหนังสือหายากที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ในขณะที่หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค จำนวน 5 แห่ง ไม่มีการกำหนดนโยบายด้านการจัดการหนังสือหายาก แต่มีการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการดำเนินงานในทางปฏิบัติ และอีก 4 แห่ง ไม่มีการกำหนดนโยบายด้านการจัดการหนังสือหายาก เนื่องจากยังไม่มีการจัดแยกหนังสือหายากออกมาเป็นคอลเลกชันเฉพาะ โดยจัดเก็บหนังสือหายากรวมกับหนังสือทั่วไป ซึ่งผลการวิจัยส่วนนี้ไม่สอดคล้องกับแนวคิด

การบริหารงานหนังสือหายาก ของ อัมพร ทีชะระ (2529, น. 36) และ Humphreys (1964, p. 356) ด้านการกำหนดนโยบายที่ว่า ห้องสมุดประเภทแรกที่ต้องมีทั้งนโยบายและหน้าที่หลักในเรื่องเกี่ยวกับหนังสือหายากคือ หอสมุดแห่งชาติ เพราะถือว่าเป็นแหล่งที่สำนักพิมพ์หรือผู้จัดพิมพ์จะต้องส่งสิ่งพิมพ์ทุกชนิดที่ผลิตขึ้นในประเทศให้ตามกฎหมายพระราชบัญญัติจัดการพิมพ์ และหอสมุดแห่งชาติยังเป็นแหล่งรวบรวมวรรณกรรมทุกสาขาของชาติ การจัดการหนังสือหายากจึงเป็นหน้าที่สำคัญที่สุดของหอสมุดแห่งชาติในการที่จะคุ้มครองรักษาหนังสือหายากอันถือเป็นมรดกสำคัญในด้านวรรณกรรม เช่น ต้นฉบับตัวเขียนและหนังสือที่พิมพ์ขึ้นในยุคแรกๆ รวมทั้งมีการจัดสรรงบประมาณสำหรับจัดซื้อหนังสือที่พิมพ์ขึ้นเป็นรุ่นแรก ซึ่งมีราคาสูงมากได้ทันทีที่มีผู้เสนอขาย

นอกจากนี้ผลการวิจัยด้านนโยบายด้านการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติยังไม่สอดคล้องกับผลการวิจัยของกรรณกริมย์ จารุสวัสดิ์ (2552, น. 216) ที่ศึกษาการจัดการหนังสือหายากในหอสมุดมหาวิทยาลัย และพบว่า หอสมุดมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่มีการกำหนดนโยบายการจัดการหนังสือหายาก เนื่องจากหนังสือหายากเป็นมรดกของชาติที่มีคุณค่าทางปัญญาและวัฒนธรรม จึงกำหนดนโยบายในการจัดการขึ้นเพื่อรักษาหนังสือหายากไว้ให้คนรุ่นหลัง ได้ศึกษาต่อไป

เมื่อพิจารณาด้านวิสัยทัศน์ พันธกิจและภารกิจหน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติ พบว่า หอสมุดแห่งชาติ เป็นแหล่งรวบรวม จัดเก็บและสงวนรักษามรดกทางภูมิปัญญาของชาติ โดยสร้างสรรค์ต่อยอด เพิ่มคุณค่าอนุรักษ์และสงวนรักษาข้อมูลมรดกทางภูมิปัญญาของชาติให้คงอยู่ในระยะยาว เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตและเป็นคลังสิ่งพิมพ์ของชาติ (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2548) หอสมุดแห่งชาติทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคจึงควรมีการกำหนดนโยบายด้านการจัดการหนังสือหายากเพื่อใช้เป็นแนวทางให้การดำเนินงานด้านหนังสือหายากที่ชัดเจนและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งผลการวิจัยส่วนนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยในด้านการพัฒนาแนวทางการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในด้านการกำหนดนโยบายด้านการจัดการหนังสือหายาก ที่พบว่า หอสมุดแห่งชาติควรมีการประชุมร่วมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยร่วมกันพิจารณาและกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหายากอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีกำหนด 1) นโยบายด้าน การบริหารจัดการ ประกอบด้วย นโยบายด้านบุคลากร นโยบายด้านงบประมาณ นโยบายด้านความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน และ 2) นโยบายด้านการจัดการ ประกอบด้วย นโยบายการจัดการและรวบรวม นโยบายการวิเคราะห์และจัดระบบ นโยบายการจัดเก็บและค้นคืน นโยบายการบริการและเผยแพร่ และนโยบายการสงวนรักษา เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติงานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

5.3.2. ประเภทของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวม จากผลการวิจัยด้านกระบวนการจัดการในด้านการจัดหาและรวบรวมหนังสือหายาก พบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและส่วนภูมิภาค มีการแบ่งประเภทของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวมคล้ายคลึงกัน จำนวน 9 ประเภท ได้แก่ (1) หนังสือที่มีตราหอพระสมุดวชิรญาณ (2) หนังสือที่มีประวัติครอบครอง (3) หนังสือที่พิมพ์

โดยโรงพิมพ์ยุคแรกของประเทศไทย (4) หนังสือที่จัดพิมพ์เป็นครั้งแรก (5) หนังสือที่ออกในโอกาสพิเศษ เช่น หนังสือที่ระลึกในงานมงคล หนังสืออนุสรณ์งานศพ เป็นต้น (6) หนังสือที่มีรูปเล่มสวยงาม (7) หนังสือที่มีภาพเก่าที่น่าสนใจ (8) หนังสือชีวประวัติของบุคคล และ (9) หนังสือที่พิมพ์เป็นภาษาต่างๆ และมีประเภทของหนังสือหายากที่จัดหาและรวบรวมแตกต่างกัน จำนวน 5 ประเภท ได้แก่ (1) หนังสือที่มีขนาดและรูปเล่มต่างไปจากขนาดปกติ (2) หนังสือที่พิมพ์จำนวนจำกัด (3) หนังสือที่เกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ (4) หนังสือกรมศิลปากร และ (5) หนังสือท้องถิ่น โดยประเภทของหนังสือหายากที่มีการจัดหาและรวบรวมมากที่สุด คือ หนังสือที่พิมพ์ในโอกาสพิเศษ เช่น หนังสืออนุสรณ์งานศพ หนังสือที่ระลึกในงานต่างๆ หนังสือที่แจกเป็นของขวัญ เป็นต้น ซึ่งหนังสือที่พิมพ์ในโอกาสพิเศษเป็นหนังสือที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดพิมพ์ โดยการพิมพ์ในแต่ละครั้งจะมีบางฉบับที่ผู้แต่งหรือสำนักพิมพ์จัดพิมพ์ด้วยกระดาษอย่างดี มีภาพประกอบสวยงาม เย็บเข้าเล่มอย่างประณีต เพื่อเป็นอภินันทนาการแก่กลุ่มบุคคล และจัดพิมพ์จำนวนจำกัด ซึ่งผลการวิจัยส่วนนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาด้านการใช้หนังสือ หายากของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ในประเด็นประเภทของหนังสือหายากที่ใช้บริการ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีการใช้หนังสือหายากประเภทที่เป็นหนังสือที่มีการพิมพ์จำนวนจำกัด (Limited Edition) เช่น หนังสือที่จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสต่างๆ หนังสืออนุสรณ์งานศพ เป็นต้น มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{x}=3.53$) รองลงมา คือ หนังสือที่มีความสำคัญในด้านประวัติการพิมพ์ของแต่ละประเทศหรือภูมิภาค (Local Rarity) เช่น หนังสือที่มีอายุการพิมพ์ตั้งแต่ 50 ปี หนังสือที่พิมพ์โดยโรงพิมพ์ในไทยยุคแรก เป็นต้น ($\bar{x}=3.37$) และยังสอดคล้องกับผลวิจัยของบัณฑิชา นิต บาลีเขต (2545, น. 165) ที่ได้ศึกษาการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้ห้องสมุดในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ที่พบว่า ผู้ใช้ส่วนใหญ่มีการใช้หนังสือหายากประเภทที่เป็นหนังสือที่มีการพิมพ์จำนวนจำกัด ซึ่งเป็นหนังสือที่จัดพิมพ์ในโอกาสพิเศษต่างๆ เช่น งานมงคล งานศพ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้อาจมาจาก (1) หอสมุดแห่งชาติถือเป็นแหล่งผลิต รวบรวมและจัดเก็บหนังสือหายากประเภทหนังสือที่มีการพิมพ์จำนวนจำกัด เช่น หนังสืออนุสรณ์งานศพ เป็นแห่งแรกที่มีความสำคัญของประเทศไทย โดยเรื่องที่น่าสนใจไปจัดพิมพ์เป็นหนังสือที่ระลึกในงานศพมีทั้งเรื่องที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ และเรื่องที่คัดถ่ายทอดมาจากหนังสือต้นฉบับตัวเขียนที่มีอยู่ในความครอบครองของหอสมุดแห่งชาติ (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2560, น. 8) และ (2) ผู้ที่ขออนุญาตต้นฉบับหนังสือจากหอสมุดแห่งชาติไปจัดพิมพ์เพื่อแจกจ่ายเป็นวิทยาทานในงานต่างๆ โดยมิได้มุ่งประโยชน์เพื่อการค้าเมื่อจัดพิมพ์แล้วจะต้องมอบหนังสือที่ได้จัดพิมพ์นั้นแก่กรมศิลปากรตามระเบียบเรื่องการขออนุญาตพิมพ์หนังสือเพื่อ แจกในงานต่างๆ (กรมศิลปากร, 2543, น. 1-4) ซึ่งหนังสือที่ได้รับตามระเบียบนี้กรมศิลปากรก็ดำเนินการส่งมอบมายังหอสมุดแห่งชาติ ที่เป็นหน่วยงานสังกัดกรมศิลปากรที่มีการกึ่งในการรวบรวม จัดเก็บและสงวนรักษามรดกทรัพย์สินทางปัญญาของชาติ จึงอาจถือว่า

หอสมุดแห่งชาติ จึงเป็นแหล่งรวบรวมและจัดเก็บหนังสือหายากประเภทหนังสือที่มีการพิมพ์จำนวนจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสืออนุรักษ์งานศพที่มีจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย

5.3.3 การจัดทำเครื่องมือช่วยค้นหนังสือหายาก จากผลการวิจัยด้านกระบวนการจัดการในด้านการจัดเก็บและค้นคืนหนังสือหายาก พบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและส่วนภูมิภาคมีการจัดทำเครื่องมือช่วยค้นหนังสือหายาก สำหรับผู้ใช้บริการให้สามารถเข้าถึงหนังสือหายากได้ โดยเครื่องมือช่วยค้นหนังสือหายากที่หอสมุดแห่งชาติจัดทำเพื่อให้บริการสืบค้นหนังสือหายากสามารถจำแนกออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ (1) บัตรรายการ ประกอบด้วย บัตรชื่อเรื่อง บัตรผู้แต่ง บัตรหัวเรื่อง จัดเรียงร่วมกับบัตรรายการของหนังสือทั่วไป (2) บรรณานุกรม จัดทำบรรณานุกรมพร้อมด้วยสาระสังเขปและภาพต้นฉบับของหนังสือหายากบางส่วนของหอสมุดแห่งชาติ (3) สมุดทะเบียนรายชื่อ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือหายาก เช่น ชื่อเรื่อง ชื่อผู้แต่ง สถานที่พิมพ์ สำนักพิมพ์ ปีที่พิมพ์ จำนวนหน้า เป็นต้น และ (4) ฐานข้อมูลมีการจัดทำฐานข้อมูล 2 แบบ คือ (4.1) ฐานข้อมูลทรัพยากรสารสนเทศออนไลน์ (OPAC) เป็นฐานข้อมูลทรัพยากรสารสนเทศทุกประเภทของหอสมุดแห่งชาติรวมทั้งหนังสือหายาก ซึ่งเป็นฐานข้อมูลทรัพยากรสารสนเทศที่หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางเป็นผู้จัดทำขึ้น โดยใช้ร่วมกับหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาค และ (4.2) ฐานข้อมูล D-Library เป็นฐานข้อมูลทรัพยากรสารสนเทศหายาก (Rare Collection) ของหอสมุดแห่งชาติ รวมทั้งหนังสือหายากที่อยู่ในรูปแบบของสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือดิจิทัลที่หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางเป็นผู้จัดทำขึ้นและให้หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคใช้งานร่วมกัน

โดยประเภทของเครื่องมือช่วยค้นหาหนังสือหายากที่มีการจัดทำมากที่สุดคือ ฐานข้อมูลทรัพยากรสารสนเทศออนไลน์ (OPAC) ซึ่งผลการวิจัยส่วนนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของกรรณภรณ์ จารุสวัสดิ์ (2552, น. 225) ที่ได้ศึกษาการจัดการหนังสือหายากในห้องสมุดมหาวิทยาลัย พบว่า ห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่จัดทำเครื่องมือช่วยค้นหนังสือหายากในรูปรายการออนไลน์ และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง การจัดการหนังสือหายาก : ผลการสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับคอลเลกชันหนังสือหายาก (Rare Book and Their Management : Result of Questionnaire Survey on Rare Books Collections) (2006) ได้ทำการสำรวจเกี่ยวกับคอลเลกชันหนังสือหายากในหอสมุดแห่งชาติ 5 แห่ง ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติประเทศออสเตรเลีย มองโกเลีย ฟิลิปปินส์ ไต้หวัน และญี่ปุ่น พบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนใหญ่มีการใช้ฐานข้อมูลรายการออนไลน์ (OPAC) เป็นเครื่องมือช่วยค้นหนังสือหายากเช่นเดียวกันกับงานวิจัยของวนัสสุดา ดิษยบุตร (2553, น. 83) ที่ได้ศึกษาการใช้สำนักหอสมุดแห่งชาติเพื่อการทำวิทยานิพนธ์ พบว่า ผู้ใช้บริการมีวิธีการค้นหาสารสนเทศในสำนักหอสมุดแห่งชาติ โดยค้นจากฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ (OPAC) มากที่สุด ซึ่งผลการวิจัยส่วนนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาด้านการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติ ในประเด็นเครื่องมือช่วยค้นหนังสือหายากที่ใช้บริการ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีการใช้เครื่องมือช่วยค้น

หนังสือหายากประเภทฐานข้อมูลทรัพยากรสารสนเทศ (OPAC) มากที่สุดซึ่งมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{x}=3.53$)

ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากในปัจจุบันห้องสมุดส่วนใหญ่ได้มีการนำระบบฐานข้อมูลมาใช้ในการจัดเก็บและสืบค้นทรัพยากรสารสนเทศของหน่วยงาน ทำให้โอกาสในการบริการสะดวกมากขึ้น จึงมีการพัฒนา Collection หนังสือหายากในระบบห้องสมุดเดิมสู่ระบบการสืบค้นทางออนไลน์ จึงเป็นทางเลือกใหม่ที่อำนวยความสะดวกในการใช้บริการ ทำให้ห้องสมุดมีการพัฒนาระบบการสืบค้นจากรูปแบบบัตรรายการสู่รูปแบบฐานข้อมูลออนไลน์มากขึ้น เพื่อให้ผู้ใช้บริการสามารถสืบค้นหนังสือหายากได้อย่างสะดวก ทุกที่ ทุกเวลา (เบญจารุ่งเรืองศิลป์, 2550, น.39-46) รวมทั้งหอสมุดแห่งชาติด้วยเช่นกันที่ได้มีการจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรสารสนเทศออนไลน์ (OPAC) ให้บริการเช่นกัน

5.3.4. การเข้าถึงหนังสือหายาก จากผลการศึกษาด้านการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีวิธีการเข้าถึงหนังสือหายาก จากการสอบถามบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{x}=4.00$) รองลงมาคือ เข้าถึงหนังสือหายากจากการค้นหาจากเครื่องมือช่วยค้นหาที่มีให้บริการ เช่น บัตรรายการ วรรณคดี บรรณานุกรม ฐานข้อมูล ($\bar{x}=3.56$) และเข้าถึงหนังสือหายากจากการค้นหาด้วยตัวตนเอง เช่น เดินสำรวจที่ชั้นหนังสือ อ่านจากคู่มือหรือป้ายแนะนำที่ติดไว้ เป็นต้น ($\bar{x}=3.21$) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกอร สักดาเดช (2541, 130) ได้ทำการศึกษาสภาพการใช้บริการห้องสมุดของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติ พบว่า ผู้ใช้ส่วนใหญ่เข้าถึงข้อมูลจากวิธีการถามบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องบริการแต่ละห้องที่เข้าไปใช้ เมื่อพิจารณาจากผลการวิจัยด้านกระบวนการจัดการในด้านการจัดเก็บและค้นคืนหนังสือหายาก พบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนหนึ่งมีการจัดเก็บหนังสือหายากที่เป็นแบบชั้นปิด โดยผู้ใช้ไม่สามารถเข้าถึงหนังสือหายากได้ด้วยตนเองต้องติดต่อเจ้าหน้าที่ก่อนเข้าใช้บริการ ในขณะที่หอสมุดแห่งชาติอีกส่วนมีการจัดเก็บหนังสือหายากแบบชั้นเปิด แต่ไม่ได้จัดแยกหนังสือหายากออกเป็นทรัพยากรสารสนเทศคอลเลกชันพิเศษ โดยมีการจัดเก็บหนังสือหายากรวมอยู่กับหนังสือทั่วไปภายในห้องบริการต่างๆ เช่น ห้องหนังสือทั่วไป ห้องหนังสืออ้างอิง เป็นต้น ผลการศึกษาด้านการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้บริการหอสมุดแห่งชาติ ในประเด็นปัญหาในการใช้หนังสือหายากด้านการจัดระบบและการจัดเก็บหนังสือหายาก ที่พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีปัญหาในการใช้หนังสือหายากด้านการจัดระบบและการจัดเก็บหนังสือหายาก คือ หนังสือหายากจัดเก็บแบบชั้นปิดไม่สะดวกในการใช้บริการมากที่สุด ($\bar{X}=3.58$) รองลงมา ได้แก่ หนังสือหายากจัดเก็บรวมไว้กับหนังสือทั่วไปทำให้ไม่สะดวกในการใช้บริการ ($\bar{X}=3.26$)

เมื่อพิจารณาผลการวิจัยทั้งหมดที่กล่าวมา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหนังสือหายากเป็นทรัพยากรสารสนเทศที่มีลักษณะพิเศษ ซึ่งมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ โดยเป็นหนังสือที่ไม่สามารถหา

อ่านได้จากห้องสมุดโดยทั่วไป จึงเป็นหลักฐานในอดีตที่มีคุณค่าต่อการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยในสาขาวิชาต่างๆ (เทอดศักดิ์ ไม้เท้าทอง, 2560 : 1) และหนังสือหายาก ส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่ผ่านการใช้งานมาเป็นเวลานานเก่า มีสภาพเก่า ชำรุด ส่วนหนังสือที่มีสภาพดีอยู่ก็มักมีแนว โนนั้มที่จะชำรุดเสื่อมสภาพลงหากมีการจัดเก็บหรือให้บริการที่ไม่ถูกต้อง (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2551 ก, น. 7) ห้องสมุดที่มีหนังสือหายากจึงจัดเก็บและให้บริการในระบบชั้นปิด (Closed stack) รวมทั้งหอสมุดแห่งชาติ ด้วยเหตุนี้ผู้ใช้บริการจึงไม่สามารถเข้าถึงและค้นหาหนังสือหายากได้ด้วยตนเอง ส่วนใหญ่จะต้องติดต่อเจ้าหน้าที่เพื่อขอเข้าใช้บริการหนังสือหายากก่อน จึงอาจเป็นไปได้ว่า ผู้ใช้หอสมุดแห่งชาติมีวิธีการเข้าถึงหนังสือหายากจากการสอบถามบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่มากกว่าวิธีการเข้าถึงแบบอื่น

5.3.4 การบริการและเผยแพร่หนังสือหายาก จากผลการศึกษา พบว่า หอสมุดแห่งชาติทุกแห่งมีการจัดบริการเกี่ยวข้องกับหนังสือหายากที่คล้ายคลึงกัน สามารถจำแนกได้ 4 ประเภท ได้แก่ (1) บริการให้ใช้หรือบริการการอ่าน ได้ (2) บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า (3) บริการถ่ายสำเนาหนังสือหายาก (4) บริการแนะนำห้องหนังสือหายาก รวมทั้งแนะนำการใช้หนังสือหายาก แต่มีความแตกต่างกันที่บริการจัดทำบรรณานุกรมรายชื่อหนังสือหายากที่พบเพียงหอสมุดแห่งชาติ ส่วนกลางเท่านั้นที่มีการจัดบริการ ในด้านการเผยแพร่หนังสือหายาก พบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนกลางและหอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคบางแห่งมีการเผยแพร่หนังสือหายากในรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ (1) การจัดนิทรรศการเกี่ยวกับหนังสือหายากหรือนิทรรศการแนะนำหนังสือหายาก (2) การจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ด้านหนังสือหายาก ทั้งการเสวนา บรรยาย อบรม และ (3) การให้บริการฐานข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือหายาก โดยมีการเผยแพร่หนังสือหายากในรูปแบบการจัดนิทรรศการมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกรรณภรณ์ จารุสวัสดิ์ (2552, น. 245) ที่พบว่า หอสมุดมหาวิทยาลัยส่วนใหญ่มีการจัดกิจกรรมในรูปแบบการจัดนิทรรศการมากที่สุด และยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Overmier (1985) และ Allen (1999) ที่พบว่า หอสมุดส่วนใหญ่มีการจัดนิทรรศการ เพื่อเผยแพร่หนังสือหายาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การจัดนิทรรศการเป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่นิยมมากในห้องสมุด เพื่อแนะนำเกี่ยวกับหนังสือหายากและประชาสัมพันธ์ให้เห็นถึงคุณค่าของหนังสือหายากให้ผู้ใช้ได้รับทราบ และเกิดแรงจูงใจเลือกใช้บริการหนังสือหายากเพิ่มขึ้น เมื่อผู้ใช้บริการมีจำนวนมากขึ้นจะส่งผลให้ผู้บริหารต้องตระหนักถึง การสงวนรักษาหนังสือหายากไว้ให้คงอยู่ เพื่ออนุรักษ์ทรัพย์สินทางปัญญาให้ปรากฏแก่ผู้ที่สนใจ ด้านหนังสือหายาก (Scham, 1987; Young, 1997, p. 102; Daniel, p. 2003)

ด้านการเผยแพร่หนังสือหายาก จากผลการวิจัยพบว่า หอสมุดแห่งชาติส่วนภูมิภาคบางส่วนยังไม่มีการจัดกิจกรรมหรือเผยแพร่หนังสือหายาก เมื่อพิจารณาด้านปัญหาเกี่ยวกับการบริการและเผยแพร่หนังสือหายากที่ได้จากการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาในการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติ พบว่า หอสมุดแห่งชาติขาดการประชาสัมพันธ์และจัดกิจกรรม เพื่อเผยแพร่ความรู้

และบริการด้านหนังสือหายาก ระเบียบการให้บริการหนังสือหายากมีความเคร่งครัดและมีหลายขั้นตอนส่งผลให้ผู้ใช้บริการเข้าถึงหนังสือหายากได้น้อย ขาดบุคลากรที่คอยให้บริการหนังสือหายาก โดยเฉพาะ รวมทั้งบุคลากรขาดความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านหนังสือหายาก และขาดความร่วมมือระหว่างหอสมุดแห่งชาติทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคในการให้บริการหนังสือหายากร่วมกัน ซึ่งผลการวิจัยส่วนนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาด้านปัญหาในการใช้หนังสือหายากของผู้ใช้บริการที่พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีปัญหาในการใช้หนังสือหายากด้านการบริการและเผยแพร่หนังสือหายากในภาพรวมมีระดับของค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}=3.55$) ซึ่งเมื่อพิจารณาประเด็นปัญหาพบว่า ประเด็นปัญหาที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ทราบเกี่ยวกับบริการหนังสือหายาก ($\bar{x}=4.18$) รองลงมา คือ ขาดการจัดกิจกรรมและการเผยแพร่ความรู้ด้านหนังสือหายาก ($\bar{x}=3.90$) ข้อปฏิบัติในการใช้บริการหนังสือหายากมีขั้นตอนยุ่งยากและเคร่งครัดทำให้ไม่สะดวกในการใช้บริการ ($\bar{x}=3.76$) ไม่ทราบระเบียบหรือขั้นตอนในการใช้บริการหนังสือหายาก ($\bar{x}=3.54$) และบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ที่ให้บริการขาดความชำนาญเฉพาะทางด้านหนังสือหายาก ($\bar{x}=3.36$)

อาจเป็นไปได้ว่า หอสมุดแห่งชาติยังไม่มีการจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับหนังสือหายาก โดยเฉพาะ ส่งผลให้ยังขาดขาดนโยบาย บุคลากร และงบประมาณในการจัดการหนังสือหายาก รวมทั้งด้านการบริการและเผยแพร่หนังสือหายากด้วย ด้วยเหตุนี้จึงเป็นข้อจำกัดในการจัดบริการและเผยแพร่หนังสือหายาก หอสมุดแห่งชาติควรมีแนวทางการพัฒนาการบริการหนังสือหายากที่เป็นสายหลักย่นอักษรชัดเจน มอบหมายให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องรับผิดชอบและถือปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งส่งเสริมการจัดบริการ กิจกรรมหรือโครงการเกี่ยวกับหนังสือหายากอย่างต่อเนื่อง และสร้างเครือข่ายความร่วมมือของหน่วยงานในการให้บริการร่วมกันทั้งระดับหน่วยงาน ระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับนานาชาติ

5.4 ข้อเสนอแนะจากการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

จากผลการวิจัย เรื่อง การจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทย ผู้วิจัยเห็นว่าผลการวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ดังนี้

1) หอสมุดแห่งชาติในประเทศไทยทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค สามารถนำแนวทางการจัดการหนังสือหายากที่พัฒนาขึ้นไปใช้เป็นหลักเกณฑ์ วิธีการดำเนินงานหรือแนวทางในการจัดการหนังสือหายากของหอสมุดแห่งชาติได้ ทั้งการจัดโครงสร้างหน่วยงาน การกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ นโยบาย บุคลากร งบประมาณ และกระบวนการจัดการหนังสือหายากตามความเหมาะสมและบริบทของหอสมุดแห่งชาติแต่ละแห่ง

2) หอสมุดประเภทอื่นที่มีการรวบรวม จัดเก็บและให้บริการหนังสือหายาก เช่น หอสมุดสถาบันอุดมศึกษา หอสมุดประชาชน หอสมุดเฉพาะ หอสมุดของภาคเอกชน หรือองค์กร เป็นต้น

โดยห้องสมุดที่มีการรวบรวม จัดเก็บและให้บริการหนังสือหายากนั้นสามารถนำแนวทางการจัดการหนังสือหายากที่พัฒนาขึ้นไปปรับใช้ตามความเหมาะสมกับบริบทของห้องสมุดแต่ละแห่ง

5.5 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ศึกษาการออกแบบบริการหนังสือหายาก (Service Design) เพื่อให้เกิดการบริการในรูปแบบใหม่ที่มีประสิทธิภาพ เหมาะสม และตรงกับความต้องการของผู้ใช้บริการ โดยศึกษาการบริการหนังสือหายากของห้องสมุดประเภทต่างๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดประชาชน หอสมุดสถาบันอุดมศึกษา หอสมุดเฉพาะ เป็นต้น

2) ศึกษาการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านหนังสือหายากระหว่างหอสมุดแห่งชาติกับห้องสมุดประเภทอื่นๆ เช่น หอสมุดประชาชน หอสมุดสถาบันอุดมศึกษา หอสมุดเฉพาะ เป็นต้น เพื่อพัฒนาแนวทางการร่วมมือด้านการจัดการหนังสือหายากที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแบ่งปันทรัพยากรร่วมกันได้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved